

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.7.2.25>

ZNACZENIE HISTORYCZNO-PRAWNE I SPOŁECZNO-POLITYCZNA ISTOTA POROZUMIENIA HADZIACKIEGO

Yaroslav Sonko

*aspirant Katedry Historii Państwa i Prawa
Narodowej Akademii Spraw Wewnętrznych (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-4866-7771
sonkoasp@ukr.net*

Adnotacja. Artykuł poświęcono badaniu porozumienia hadziackiego i jego znaczenia społeczno-politycznego w kontekście historii państwowości ukraińskiej. Szczegółowo przeanalizowano i nakreślono bezpośrednią rolę ugody, jej dalszy wpływ na funkcjonowanie i kształtowanie się podstawowych zasad systemu państwowo-prawnego Hetmanszczyzny. Podkreślono kluczowe aspekty przyczynowo-skutkowe strategii polityki zagranicznej, kształtowanie specyfiki norm prawnych i doskonalenie międzynarodowych stosunków dyplomatycznych jako elementu procesu tworzenia państwa Hetmańskiej Ukrainy. Ponadto skupiono się na problemach realizacji politycznie ideowych koncepcji ugody, podstawowych postanowień prawnych i jej głównych punktów. Przeprowadzono kompleksową analizę publikacji zagranicznych na podstawie szerokiego zakresu źródeł polskich, znacznego zestawu dokumentów, materiałów archiwalnych, które wcześniej były mało zaangażowane w historiografię dotyczącą rozwoju państwowej polityki prawnej hetmana Iwana Wyhowskiego.

Słowa kluczowe: ugoda, prawo, Rzeczpospolita, Iwan Wyhowski, państwo, Hetmańszczyzna.

HISTORICAL AND LEGAL SIGNIFICANCE AND SOCIO-POLITICAL ESSENCE OF THE TREATY OF HADIACH

Yaroslav Sonko

*Postgraduate Student at the Department of History of State and Law
National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-4866-7771
sonkoasp@ukr.net*

Abstract. The article is devoted to the study of the Treaty of Hadiach and its socio-political significance in the context of the history of Ukrainian statehood. The direct role of the agreement, its further influence on the functioning and formation of the basic principles of the state-legal system of the Hetmanate are analyzed and outlined in detail. The key causal aspects of the strategy of foreign policy, the formation of the specifics of legal norms and the improvement of international diplomatic relations as part of the process of state formation of Hetman Ukraine are highlighted. In addition, attention is focused on the problems of implementation of political and ideological concepts of the agreement, the leading law-making provisions and its main points. A comprehensive analysis of foreign publications based on individual Polish sources, a large set of documents, archival materials that were previously little used by historiography in relation to the development of state legal policy of Hetman Ivan Vyhovsky.

Key words: agreement, law, Polish-Lithuanian Commonwealth, Ivan Vyhovsky, state, Hetmanate.

ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СУТНІСТЬ ГАДЯЦЬКОЇ УГОДИ

Ярослав Сонько

*аспірант кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-4866-7771
sonkoasp@ukr.net*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню Гадяцької угоди та її суспільно-політичного значення у контексті історії української державності. Докладно проаналізовано й окреслено безпосередню роль договору, його подальший вплив на функціонування та становлення основних принципів державно-правової системи Гетьманщини. Виокремлені ключові причинно-наслідкові аспекти стратегії зовнішньополітичної діяльності, формування специфіки правових норм і вдосконалення міжнародних дипломатичних відносин як складової частини процесу державотворення Гетьманської України. Окрім того, акцентовано увагу на проблемах реалізації політично-ідейних концепцій договору, провідних правотворчих положень і його основних пунктів. Проведено всебічний ана-

ліз іноземних публікацій на основі широкого кола польських джерел, значного комплексу документів, архівних матеріалів, які раніше були мало задіяні історіографією стосовно розвитку державної правової політики гетьмана Івана Виговського.

Ключові слова: договір, право, Річ Посполита, Іван Виговський, держава, Гетьманщина.

Вступ. Гадяцька угода 1658 р. має суттєвий вплив на формування складових основ конституційно-державницької думки, демонструючи широту політичного устрою та розвитку демократизації суспільного життя. Договір передбачав перетворення Речі Посполитої на федерацію трьох самостійних держав, а саме Польщі, України, Литви. Українську державу склали воєводства Брацлавське, Волинське, Київське, Подільське, Чернігівське та Руське (Галичина). Державну владу очолював обраний козаками і затверджений королем гетьман. Іншою владною інституцією мали стати вільно обрані Національні збори, до яких увійшли представники вищих суспільних станів. За Українською державою визнавалося право мати власні скарбницю, монетний двір у Києві, судовий трибунал, 60-тисячне реєстрове військо та десятитисячну найману армію. Договір підтверджував давні козацькі вольності та привілеї. Зокрема, козаки не підлягали цивільному суду і перебували під юрисдикцією гетьмана. Православні урівнювалися у правах із католиками, а митрополит Київський і ще п'ять єпископів отримували місця в Сенаті. Окремим пунктом Києво-Могилянській колегії надавався статус академії. Дослідженню історичної проблематики Гадяцької угоди присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: В. Липинський, М. Стадник, В. Герасимчук, М. Грушевський, В. Квятковський, С. Косчалоцький, В. Смолій, Д. Шуйський, М. Бобринський, Ф. Равіта-Гавронський, В. Степанков. Метою статті є всебічний розгляд та детальний аналіз історико-правової сутності Гадяцької угоди, а також виокремлення загальних особливостей зовнішньополітичної стратегії Гетьманщини як закономірного етапу державотворення.

Основна частина. Гадяцька угода – один з найвідоміших і водночас один із найсуперечливіших документів епохи Гетьманщини. Це, по-перше, безумовно яскравий взірць юридичної позиції представників державницького угруповання козацької старшини. Тривалий час він лишався своєрідним еталоном для прихильників державницької ідеї, до якого вдавалися навіть за правління Івана Мазепи. По-друге, ця угода ніколи не набувала юридичної чинності і не втілювалася в життя. Варто зазначити, що в колишній радянській історіографії ця угода трактувалася як «зрадницька», тоді як поміж прихильників самостійної України вона викликала одностайно позитивні оцінки. Історики здебільшого вважали Гадяцьку угоду цілком логічним підсумком пропольської політики військового діяча Івана Виговського. Проте її можна і варто оцінювати по-іншому: угода була неабияким прикладом того, що Виговський під тиском певних обставин поступався власними поглядами, переймаючись переважно тим, аби зберегти владу і життя. Попри те, що історіографія цієї проблеми вельми осяжна, нескладно помітити, що конкретних наукових досліджень цього питання обмаль, переважають певні політизовані оцінки: або надміру позитивні, або, навпаки, вкрай негативні. Так, радянська історіографія не присвятила Гадяцькій угоді жодної спеціальної праці, обмежуючись лише стислими відгуками негативного відтінку (Яковлева, 1998: 305). Завдяки видатному історичному Владиславу Томкевичу (Tomkevicz, 1937: 30) у польській історіографії популярною стала концепція про запізнілість ідеї Гадяча. Йшлося про те, що угода на кшталт Гадяцької мала всі шанси бути реалізованою, якби її запропонували наприкінці 1630-х років (а надто після козацького повстання 1638 р.) або й раніше (Podhorodecki, 1976: 297). Опоненти, яких, до речі, теж не бракувало, навели низку переконливих контраргументів щодо фатальних для долі унії тогочасних ментальних стереотипів як українському козацтву, так і шляхті. Як слушно підсумовував польський громадський діяч Ярослав Качмарчик, «тільки переможена й упокорена Річ Посполита, тільки послі, які зрозуміли, якою потугою є козаки, й власне відчували козацьку злість, могли прийняти ухвали Гадяцької комісії» (Kaczmarczyk, 1984: 2). Події довкола ратифікації Гадяча та після неї продемонстрували, що навіть наприкінці 1650-х рр. загал української, польської та литовської шляхти не дозрів до того, аби адекватно сприйняти гадяцькі ідеї, а козацька сторона, напевно, вже на початку 1630-х років була внутрішньо готова до дискурсу таких ухвал. Фактично на всіх напрямках козацько-шляхетської взаємодії, які згодом відобразилися в Зборівському, Білоцерківському договорах, а надто в Гадяцькій угоді, козаки ще тоді заклали перші підвалини – від чітко станових вимог до ідеї оформлення Війська Запорізького як територіально-політичного організму в межах Речі Посполитої. Уже тоді шляхті почали висувати козацькі претензії, які цілком постануть за доби Івана Виговського.

Для Речі Посполитої Гадяцька угода була певною фундаментальною політичною зміною, що перетворила тогочасну дуалістичну монархію на триалістичну державу з новими основами і рівністю трьох націй: польської, литовської та руської (Grunberg, Sprengel, 2005: 82). Доречно буде процитувати польського історика Терезу Хинчевську-Хенель: «16 вересня 1658 р. Між Річчю Посполитою та Україною було утворено союз, який донині спонукає до дискусій між істориками різних народів про його сутність, умови та значення. Варто зазначити, що ми маємо справу з винятковим документом, що стосується не лише долі обох народів, а й тодішньої епохи, коли цей договір було укладено» (Chynczewska-Hennel, 2002: 135). За своєю унікальністю Гадяцька угода перевершила Люблінську унію 1569 року, коли польський сейм за підтримки української та литовської шляхти, невдоволеної пануванням великих землевласників у князівстві, санкціонував акти польського короля Сигізмунда II Августа. Отже, шалений тиск шляхти, нерідкісні невдачі Литви у Лівонській війні, прагнення отримати військову допомогу від Польщі в боротьбі з Московією змусили литовських магнатів вдатися до відновлення перемовин. Тому у липні 1658 року послі Великого князівства Литовського та депутати польського сейму підписали акт про унію, що завершила процес

об'єднання двох держав, який розпочався з укладення Кревської унії 1385 року. А вже 16 вересня біля міста Гадяча з ініціативи гетьмана Івана Виговського між Річчю Посполитою та Гетьманщиною укладено угоду. Вона передбачала входження Гетьманщини до складу Речі Посполитої під назвою «Великого Князівства Руського» як третього рівноправного члена двосторонньої унії Польщі і Великого Князівства Литовського. Згідно з Гадяцьким договором законодавчу владу в Україні мали виконувати національні збори депутатів від усіх земель князівства, судову – судовий трибунал з українським діловодством; фінанси, зокрема карбування монет, також передбачалися бути самостійним інструментом. Аналогічний епохальний акт сьогодні годі й шукати, бо такий документ затверджувати завжди складно. Укладення угоди дуже підтримувала еліта Речі Посполитої, яка вже була готовою задля спільного блага до шляхетних вчинків, взаємного зміцнення держави в майбутньому та подолання її кризи. Проте Гадяцький договір найбільше активував і ворогів Польщі. Зокрема, це Московське царство, яке взагалі не сприймало угоди і розв'язало війну з Україною. Для тодішнього гетьмана Івана Виговського, незважаючи на перемогу у Конотопській битві влітку 1659 р., війна складалася вкрай невдало. Так, козаки Запорізької Січі вчинили напад на татар, а отже, змусили їх повернутися назад до Криму. Тим часом промосковсько налаштовані кола старшини та козацтва саботували війну, бо, як вони вважали, Виговський «продав Україну полякам». Зважаючи на ситуацію, що склалася, гетьман Іван Виговський згодом склав повноваження та виїхав до Речі Посполитої (Ясов, 2003: 93). Супротивників Гадяцької унії також не бракувало й у самій Польсько-Литовській державі. Католицьке духовенство, шляхта, магнати в більшості не усвідомлювали бодай певної сутності подій, що відбувалися на українських землях. А отже, вони просто не змогли сприйняти зміст угоди в такому вигляді, що спричинило деякі суперечки і дискусії щодо окремих положень. Якщо проаналізувати первинний текст Гадяцької угоди, варто зауважити, що в релігійних питаннях козаки отримали навіть більше, ніж хотіли від імені Виговського та Немирича їхні посліди під час перемовин у Гощі. Це було зумовлено тим тиском з боку суспільних верств, під яким перебували козацькі провідники та королівські перемовники напередодні підписання остаточної угоди (Rawita-Gawroński, 1907: 76). До того ж Гадяцька угода нав'язувала до колишнього Зборівського миру, надто щодо статусу православ'я в Речі Посполитій (Płokhy, 2001: с. 63). Однак її норми передовсім були конкретнішими, що надавало більше сподівань на їхнє втілення. Тож угоду обидві сторони укладали з думкою про майбутнє і з меншою мірою під тиском поточних подій. Принаймні так були налаштовані автори цієї угоди.

Для козацької держави остаточний варіант Гадяцької унії, ратифікований сеймом Речі Посполитої, був не таким привабливим порівняно з початковим текстом угоди. Основні зміни так і лишилися на папері, оскільки Сейм Речі Посполитої ратифікував договір у травні 1659 р. в скороченому вигляді, скасувавши його головні положення (Яковлева, 1998: 320). Та важливим моментом є те, що навіть така форма договору не влаштувала польські правлячі кола, адже вони не могли змиритися з тим, що православні козаки отримують однакові права з католицькою знаттю, і фактично не сприйняли, зрештою відхиливши її. З української сторони угоду не сприймало пересічне козацтво та селяни, бо внаслідок розширення прав еліти Руського князівства знову підпадали під юрисдикцію й контроль заможних землевласників.

Важливо наголосити, що під час перемовин із польською стороною гетьман Іван Виговський видав маніфест до суспільства, в якому обґрунтував розрив України з Московією, і надіслав його усім європейським урядам. Московити одразу оголосили Виговського зрадником і в серпні 1658 року розпочали проти нього військові дії. Водночас так звана антигетьманська опозиція розпалювала в Україні громадянську війну і в 1659 році звела нанівець усі політичні й військові здобутки Івана Виговського, змусивши його відмовитися від гетьманства.

З позиції козацької політики, замість фактично незалежної держави під протекцією іноземного правителя козацька держава, що має тепер назву Руського князівства, ставала складовою частиною Речі Посполитої, інтегрованою в її адміністративно-територіальну систему. Її територія мала три воєводства, гетьман не мав права на дипломатичні відносини з іноземними правителями, а козаки втрачали право обирати гетьмана, яке тепер переходило до старшини. Надання шляхетства обмеженому колу козацької старшини позбавляло рядове козацтво власної еліти. Тож такі умови відчутно поступалися реалізованим умовам Переяславського договору 1654 року. Та насправді, якби укладена угода набула чинності повною мірою і забезпечувалося її виконання, вона би мала доленосне значення для всієї Східної Європи в майбутньому (Jabłonowski, 1912: 259). Але оцінки цього договору зазвичай є поляризованими. За радянського і російського панування Гадяцьку унію категорично засуджували як нібито «антимосковську змову». А ось схильність до ідеалізації угоди, навпаки, відчувається у сучасній Україні. Можна навіть деколи натрапити на думку, що то був початок євроінтеграції України, і якби Гадяцькі домовленості вдалося реалізувати цілком, «ми б зараз жили, як у Литві й Польщі». А ось тези про те, що цей договір мали укласти на десять, а то й двадцять років раніше, повинна бути однозначно відхилена (Горобець, 2001: 178-197). Бо ні в 1638 р., та навіть ні в 1648 р. ще не було жодних передумов до укладення такої угоди. Зокрема, були відсутні козацькі еліти, готові створити аналогічний документ. А епоха таких видатних діячів, як Петро Конашевич-Сагайдачний, який, перебуваючи гетьманом, виражав інтереси національно-патріотичних сил та активно виступав проти чужоземного панування на українських теренах, давно минула. Та й український політичний, церковний і освітній діяч Петро Могила, попри всю свою унікальність, не міг бути представником всього українського народу. До того періоду, коли на історичній арені з'явився Богдан Хмельницький, українські землі перебували під владою магнатів і шляхти Речі Посполитої. В особі Хмельницького українська громадськість дістала такого вождя,

який розумів її потреби і бачив мету своєї діяльності. У боротьбі за визволення українського народу від поневолення, за утвердження української держави. І саме на народні маси, козацтво спирався Гадяцький договір, адже його укладення припало на доволі слушний момент, коли еліти обох сторін вже цілковито дозріли, щоб піти на поступки і максимально уникнути протиріч.

У Московії відчутно були налякані окресленою перспективою Гадяцької угоди, адже Переяславська угода 1654 року втратила чинність, і згодом московський цар оголосив гетьмана Виговського зрадником та закликав українців не підкорятися йому. Водночас гетьман наприкінці березня 1659 року видав універсал, де пояснив укладення Гадяцького договору прагненням захистити Україну від поневолення московитами. Для царської Росії реалізація такого договору означала не лише фінал її панування над українськими землями, а фактично кінець мрії про відновлення панівного становища на цих теренах. Тому цар наказав розмістити додаткові сили на підконтрольних територіях, одразу запровадити посади губернаторів та російську судову юрисдикцію. Тож Гадяцька угода спровокувала Московію до відкритого воєнного втручання в Україні. На початку квітня 1659 року 100-тисячна московська армія під командуванням князя Трубецького перейшла кордон біля містечка Срібного на Чернігівщині і взяла в облогу Конотоп. До початку липня місто обороняли 5 тисяч козаків, коли туди підійшло об'єднане військо на чолі з гетьманом Виговським. У Конотопській битві 8 липня 1659 року було вщент розгромлене московське військо – спільне українсько-польсько-татарське військо дало неабияку відсіч агресорові.

На перший погляд, блискавична перемога мала би зміцнити становище гетьмана, проте цього не сталося. Адже більшість старшин, невдоволена відмовою Польщі прийняти «додаткові пункти» в угоді, не бажала продовження воєнних дій із Московією і розпочала пошук шляхів до взаєморозуміння. А отже, Гадяцький договір стрімко призвів до народного повстання проти Виговського. Бо народні маси вважали союз із державою, довготривале панування якої в Україні було кілька років тому повалено, неможливим. Та й Польща не мала особливого наміру дотримуватися угоди, хоча вона була ратифікована сеймом Речі Посполитої. Варто зазначити, що ця битва не привела до перемоги у війні, а в Україні водночас піднялася нова хвиля виступів опозиції та народних повстань. Не бажаючи дальшого кровопролиття і внутрішньополітичної кризи, Іван Виговський був змушений зректися булави і виїхати до Польщі. На його місце обрали молодшого сина Богдана Хмельницького – Юрія, який під тиском Москви підписав Переяславський договір 1659 р., що перетворював Україну на автономну одиницю у складі Російської імперії, присягнув царю і погодився на обмеження прав Війська Запорозького.

Тим часом Іван Виговський перейшов на службу до польського короля Яна Казимира, який призначає його кийвським воєводою та сенатором Речі Посполитої. Однак Виговський невдоволений тим, що польська сторона відмовилася від його ідеї Великого князівства Руського – він не полишає намірів знову стати козацьким гетьманом. Проте згодом він усвідомив, яка кривава Руїна заповонила його Батьківщину. На ту пору гетьманська Україна вже розколотася на дві частини (Правобережну та Лівобережну), кожна з яких була автономною областю у складі Речі Посполитої та Росії і мала свого гетьмана. Московія намагалася будь-якими способами зірвати Гадяцьку унію й заради цього влітку 1660 року навіть розпочала війну з Польщею, яка вже мала всі ознаки громадянської війни: на боці Московії виступав Юрій Хмельницький з козаками, а на боці Польщі – Іван Виговський теж з козаками. У цій битві перемагали поляки, результатом якої стало укладення Чуднівської угоди. Умови укладеного на полі бою Чуднівського мирного договору майже повторювали Гадяцький трактат, але вже не йшлося про окреме Велике князівство Руське, адже Україна одержувала лише автономію з гетьманом на чолі. Московити у тій битві зазнали ганебної поразки. На думку історика Наталії Яковенко, «ідеї Гадяцького трактату є яскравою пам'яткою політико-правової думки свого часу, що за умов реалізації справді б мали шанс утвердити майбутнє польсько-литовсько-білорусько-української спільноти й оновити Річ Посполиту через нові форми співжиття народів» (Jakowenko, 2000: 252). Варто наголосити, що саме Гадяцька угода найбільше наблизила населення українських земель до реалізації ідеї створення козацької держави. Це справжня мета, яка, на відміну від повстань та заворушень, також почасти суперечила поглядам істориків. Вона вимагала поступок, нерідко важких, але здійснюваних заради гідної мети.

Окрім того, польський сейм пішов на вилучення з тексту Гадяцької угоди кількох важливих для України положень. 22 травня 1658 року уточнений текст угоди був ратифікований. Територія князівства Руського обмежувалася Брацлавським, Київським і Чернігівським воєводствами; чисельність козацького реєстру встановлювалася в 30 тис. осіб; унія залишалася. Православні могли обіймати посади лише в Київському воєводстві, а в Брацлавському й Чернігівському – попеременно з католиками. Було вилучено застереження про необов'язковість для Війська Запорозького брати участь у можливій війні Речі Посполитої з Московією. Аби якось згладити неприємне враження від змісту угоди, Іван Виговський отримав Любомське і Барське староства, група старшин – мастки, а понад 30 особам було надано шляхетство (Батюк, 1993: 51). За таких обставин Гадяцька угода, за влучним висловом польського дослідника Володимира Вуйцика, залишилася «мертвим паперовим документом» (Номіс, 1993: 179).

Дворічне гетьманування Івана Виговського відзначилося небаченим раніше загостренням соціально-політичної боротьби, яка переросла у громадянську війну та призвела до загибелі щонайменше 100 тис. осіб. Її спалах був зумовлений новим курсом гетьмана, що передбачав повернення до ідеї автономізму. Трагедія Виговського як державного діяча полягала не в тому, що йому бракувало політичних здібностей. Він не збагнув того факту, що на території козацької України вже утвердилася національна держава,

яка за характером соціально-економічних відносин істотно вирізнялася від сусідніх країн. За словами відомого історика Івана Крип'якевича, гетьман знехтував здобутки «національної революції, що знайшли прояв у козацькому устрої, – він намагався змінити його і створити шляхетську Україну, – на кшталт шляхетської Польщі». А ще Виговський не зумів побачити перспективи розвитку України як суверенної соборної держави й відмовився від національної державної ідеї. Так сталося, що під час приходу до влади він був навіть більшим патріотом Речі Посполитої, ніж України. Показовим із цього приводу є його лист, написаний наприкінці 1659 р. до Яна Казимира. В ньому гетьман висловлює готовність пролити останню краплину своєї крові за короля та «цілісність Вітчизни», а також спільно з польським військом «зі своїми здібностями і вмінням воювати з Україною». Заохочуючи Яна Казимира до походу, екс-гетьман звертає його увагу на різке послаблення боєздатності української армії за останні роки: «Тепер не страшна козацька сила, бо протягом цих років у бурях домової війни сильно пошкоджена. Вигинули найбільші полки: Полтавський із сорока тисячами; Миргородський з тридцятьма тисячами; також Прилуцький та Іркліївський вщент знесені. Кропивою поросли міста й села, бо одні на полі бою полягли у кількох багатьох бойовиськах, а інші з жінками пішли в орду» (Zakrzewski, 1934: 263). На жаль, Іван Виговський мав рацію: таких старшин було чимало.

Висновок: Отже, аналіз зовнішньополітичного курсу Української держави в другій половині 50-х років XVII ст. дозволяє зробити висновок щодо кореляції характеру зовнішньополітичної діяльності українського керівництва відповідно до розвитку міжнародних процесів у регіоні. Переорієнтація гетьмана Івана Виговського з Москви на Варшаву зумовлювалася цілим комплексом об'єктивних і суб'єктивних чинників, серед яких виокремлювалися насамперед внутрішні фактори, але значну роль відігравали й тісно пов'язані з ними зовнішньополітичні. Найвагомішими із зовнішньополітичних складників гадяцького процесу були прагнення нейтралізувати політичні претензії московського керівництва, відновити союзницькі стосунки з Кримським ханством, а також не допустити польсько-російського примирення на шкоду українським інтересам. Гадяцька угода – видатне досягнення козацького уряду, свідчення зрослої державницької ідеології українського суспільства. Та, як і кожна висока ідея, вона не відразу стала зрозумілою широкому загалу. Реалізувати договір практично було неможливо, проте він залишився визначною пам'яткою політичної свідомості Козаччини. Оцінюючи Гадяцький договір з історично-правової позиції, можна дійти висновків про те, що хоч Гадяцька угода могла би мати великі потенційні наслідки для історії України й Польщі, але її реальний вплив був незначний, оскільки вона лишилася невиконаною, більшість впливових політичних сил виступила проти неї.

Список використаних джерел:

1. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття : причини і початок Руїни. Київ: Основи, 1998. 441 с.
2. Tomkiewicz W. Unia hadziacka. Sprawy Narodowościowe. 1937. R. XI. № 1-2. 31 s.
3. Podhorodecki L. Zarys dziejów Ukrainy. Warszawa, 1976. T. II. 311 s.
4. Kaczmarczyk J. Hadziacz 1658 – kolejna ugoda czy nowa unia?, 1994. 2 s.
5. K. Grunberg, B. Sprengel, Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku, Warszawa 2005, 832 s.
6. T. Chynczewska-Hennel. Idea unii hadziackiej – pięćdziesiąt lat później, Warszawa. 2002, s.135.
7. M. Jacov, Europa i Ostanie w okresie Lig Świętych. Polska pomiędzy Wschodem a Zachodem. Kraków, 2003. 260 s.
8. Rawita-Gawroński F. Poselstwo Bieniewskiego: od śmierci B. Chmielnickiego do umowy hadziackiej. Lwów, 1907. 93 s.
9. Plokhy S. The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine. New York, 2001. 401 p.
10. A. Jabłonowski. Historia Rusi Południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskie. Kraków, 1912. s.259.
11. В. Горобець. Еліта козацької України в пошуках легітимізації: стосунки з Москвою та Варшавою 1654-1665. Київ, 2001. 533 с.
12. N. Jakowenko. Historia Ukrainy od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku. Lublin, 2000. 397 s.
13. В. Батюк. Українська державність напередодні та в роки Визвольної війни 1648-1654 рр. у працях дослідників із західної діаспори. Укр. іст. журн., 1993. № 1. 51 с.
14. Prace historyczne w 30-lecie działalności profesorskiej Stanisława Zakrzewskiego. Lwów, 1934. 410 s.

References:

1. Iakovleva T. Hetmanshchyna v druhii polovyni 50-kh rokov XVII stolittia : prychny i pochatok Ruiny [Hetmanate in the second half of the 50s of the XVII century: the causes and beginning of the Ruin.]. Kyiv: Osnovy, 1998. 441 s. [In Ukraine]
2. Tomkiewicz W. Unia hadziacka. Sprawy Narodowościowe. 1937. R. XI. № 1-2. 31 s.
3. Podhorodecki L. Zarys dziejów Ukrainy. Warszawa, 1976. T. II. 311 s.
4. Kaczmarczyk J. Hadziacz 1658 – kolejna ugoda czy nowa unia?, 1994. 2 s.
5. K. Grunberg, B. Sprengel, Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X – XX wieku, Warszawa 2005, 832 s.
6. T. Chynczewska-Hennel. Idea unii hadziackiej – pięćdziesiąt lat później, Warszawa. 2002, s.135.
7. M. Jacov, Europa i Ostanie w okresie Lig Świętych. Polska pomiędzy Wschodem a Zachodem. Kraków, 2003. 260 s.
8. Rawita-Gawroński F. Poselstwo Bieniewskiego : od śmierci B. Chmielnickiego do umowy hadziackiej. Lwów, 1907. 93 s.
9. Plokhy S. The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine. New York, 2001. 401 p.
10. A. Jabłonowski. Historia Rusi Południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskie. Kraków, 1912. s. 259.

11. V. Horobets. Elita kozatskoi Ukrainy v poshukakh lehitymizatsii: stosunky z Moskvoiu ta Varshavoiu 1654-1665 [The elite of Cossack Ukraine in search of legitimacy: relations with Moscow and Warsaw 1654-1665]. Kyiv, 2001. 533 c. [In Ukraine]
12. N. Jakowenko. Historia Ukrainy od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku [Ukrainian statehood on the eve and during the Liberation War of 1648-1654 in the works of researchers from the Western Diaspora]. Lublin, 2000. 397 s. [In Ukraine]
13. V. Batiuk. Ukrainska derzhavnist naperedodni ta v roky Vyzvolnoi viiny 1648-1654 rr. u pratsiakh doslidnykiv iz zakhidnoi diaspory. Ukr. ist. zhurn., 1993. № 1. 51 s.
14. Prace historyczne w 30-lecie działalności profesorskiej Stanisława Zakrzewskiego. Lwów, 1934. 410 s.